

Helena Ochonczenko*

STUDENCI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI NA UCZELNI WYŻSZEJ - WYBRANE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA

Każdy człowiek ma prawo do nauki.

Art. 26 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Paryż 1948

Uzyskanie wykształcenia na poziomie wyższym staje się priorytetem coraz większej rzeszy młodzieży. W dobie ponowoczesności, gdzie wiedza staje się towarem i ostatecznym substytutem dla pozostałych zasobów¹ trend ten wydaje się być naturalnym. Mało tego – „[...] wiedza i kapitał intelektualny to ważne czynniki sukcesu i źródło trwałej przewagi konkurencyjnej w warunkach zmienności otoczenia [...], jest tym zasobem, który trzeba pomnażać i odnawiać². Jednakże uczelnia wyższa to nie tylko miejsce zdobywania wiedzy, ale też dynamiczne środowisko kształtujące człowieczeństwo samych studentów, a także ich profesorów. Środowisko zdobywania nowych doświadczeń i wzbogacania osobowości. A to wszystko po to, aby przygotować młodego człowieka do funkcjonowania w społeczeństwie, do podejmowania różnych ról: społecznych, zawodowych i innych.

Dla osób niepełnosprawnych, które nierzadko muszą sprostać konkurencji osób zdrowych edukacja na poziomie wyższym ma dzisiaj ogromne znaczenie. Daje szansę na upodmiotowienie, na prawidłowe kształtowanie

***Helena Ochonczenko** – dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, adiunkt w Zakładzie Opieki, Terapii i Profilaktyki Społecznej WPSiNoZ UZ. Członek Senackiej Komisji ds. Dyscyplinarnych Nauczycieli, Opiekun Rady Studentów Niepełnosprawnych UZ. Inicjatorka działań na rzecz studentów z niepełnosprawnościami. Wieloletnia organizatorka wolontariatu. Współdziała z licznymi organizacjami zajmującymi się osobami niepełnosprawnymi. Zainteresowania badawcze – rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych.

¹Zob. np.: A. TOFFLER, H. TOFFLER, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań 1999; K. WACH-GRZYBOWSKA, *Wiedza najcenniejszym zasobem przedsiębiorstwa w warunkach nowego ładu społecznego*, [w:] *Źródła sukcesów i porażek przedsiębiorstw. Aspekt strategiczny*, red. W. B. OLSZOWSKA, Wyd. AE., Wrocław 2000.

²E. SKRZYPEK, *Kapitał intelektualny jako czynnik stymulujący rozwój przedsiębiorstwa*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, red. S. PARTYCKI, Tom 1, Wyd. UMCS, Lublin 2002, s. 33.

się ich poczucia tożsamości i własnej wartości³. Istotnym jest zatem zwiększenie dostępności studiów wyższych dla niepełnosprawnych. Owa dostępność to nie tylko otrzymanie wsparcia edukacyjnego czy pomocy socjalnej, ale takie zorganizowanie przestrzeni (otoczenia) społecznego, które pozwoli realizować się niepełnosprawnym w każdym wymiarze życia, zgodnie z własnymi możliwościami. Oddziaływanie przestrzeni, tego, co znajduje się w jej obszarze, osoby niepełnosprawne odbierają i oceniają jako dostosowanie lub niedostosowanie do ich potrzeb. W związku z tym pojawia się termin „bariera” jako wyraz niepokonywalności przestrzeni⁴. Trudności w pokonywaniu różnych barier, zarówno tych o charakterze społecznym, jak i fizycznym powodują, że niepełnosprawni często rezygnują z wielu form aktywności. Zatem kluczem do rozwiązywania problemów tej grupy osób „[...] jest szeroko rozumiana dostępność, zarówno w wymiarze przestrzenno-architektonicznym (bariery), jak i strukturalnym (zasoby) oraz psychospołecznym (partycypacja społeczna)”⁵.

W Polsce, pomimo podejmowania wielu cennych inicjatyw na rzecz udostępniania szkół wyższych osobom niepełnosprawnym⁶, także wpisania zasady „równości szans” (Standardowe Zasady ONZ – 1993) w priorytetowe cele polityki społecznej⁷, niewiele szkół wyższych przystosowanych jest do potrzeb osób niepełnosprawnych. Ciekawym zatem było przeprowadzenie

³Zob. np.: E. WYSOCKA, „Inny” w percepcji i doświadczeniach młodzieży studenckiej: mechanizmy dehumanizacji stosunków międzyludzkich a wychowanie, [w:] *Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu – wyzwania praktyki*, red. I. CHRZANOWSKA, B. JACHIMCZAK, Wyd. SATORIdruk.pl, Łódź 2008, s. 48-59; A. SZCZUREK-BORUTA, *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości. Szkice pedagogiczne*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2007, s. 31-40; M. CZERWIŃSKA, H. OCHONCZENKO, *Przyczynek do rozważań nad tożsamością i poczuciem wartości studentów niepełnosprawnych*, [w:] *Osoba niepełnosprawna w społeczności akademickiej*, red. H. OCHONCZENKO, G. MIŁKOWSKA, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2005, s. 89-97.

⁴M. GARBAT, *Identyfikacja barier zatrudniania osób niepełnosprawnych w badaniach empirycznych*, „Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych” 2007, nr 4, Wyd. KIGR, Warszawa, s. 196.

⁵Z. WOŹNIAK, *Dostępność warunkiem partycypacji społecznej osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niepełnosprawni w przestrzeni miejskiej. Studium architektoniczno-socjologiczne*, red. Z. WOŹNIAK, Poznań 2005, s. 12.

⁶Zob. np.: D. PODGÓRSKA-JACHNIK, *Długofalowa strategia wyższej uczelni w zakresie kształcenia studentów niepełnosprawnych a odpowiedzialne włączanie się w proces ich aktywizacji zawodowej*, „Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych” 2007, nr 4, Wyd. KIGR Warszawa, s. 125-156; D. SWEREDA, *Programy edukacyjne i działania polskich uczelni wyższych na rzecz osób niepełnosprawnych*, [w:] *Potrzeby osób niepełnosprawnych w warunkach globalnych przemian społeczno-gospodarczych*, H. OCHONCZENKO, A. NOWICKA, Tom I, Wyd. Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2006, s. 309-319.

⁷Zob. np.: J. MIKULSKI, J. AULEYTNER (red.), *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych. Drogi do integracji*, Wyd. WSP TWP, Warszawa 1996, s. 17-33.

diagnozy i uzyskanie odpowiedzi od samych zainteresowanych – studentów z niepełnosprawnościami – na temat różnych aspektów ich funkcjonowania w szkole wyższej⁸.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na wybranych wycinkach badań, będących udziałem autorki artykułu. Dotyczyły one: problemów i potrzeb studentów z niepełnosprawnościami, ich poczucia samoskuteczności oraz doświadczeń edukacyjnych i rehabilitacyjnych. Poznanie opinii zainteresowanych w ww. kwestiach może być rozpatrywane zarówno pod kątem ich szans, jak i zagrożeń rozwojowych.

Studenci z niepełnosprawnościami na Uniwersytecie Zielonogórskim

Uniwersytet Zielonogórski w swoim obecnym kształcie funkcjonuje dziewiąty rok. W ramach 10 wydziałów kształci na 39 kierunkach i 69 specjalnościach. Jest uczelnią otwartą dla osób niepełnosprawnych. Można zaryzykować stwierdzenie, iż wśród wielu uczelni wyższych w naszym kraju wyróżnia się dynamiką wzrostu liczby studentów niepełnosprawnych. W pierwszym roku funkcjonowania uniwersytetu (2001/2002) w UZ edukację pobierały zaledwie 24 osoby niepełnosprawne (co stanowiło 0,1% ogółu studentów – stacjonarnych i niestacjonarnych), obecnie – 405 osób (264 na studiach stacjonarnych i 141 – na niestacjonarnych (2,4 % ogółu żaków)⁹.

Kształcą się oni na wszystkich dziesięciu wydziałach UZ (wykres 1), w zdecydowanej większości w systemie stacjonarnym; najwięcej na Wydziale Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu (124 osoby), Humanistycznym (85 osób), Mechanicznym (44 osoby), Elektrotechniki, Informatyki i Telekomunikacji (40 osób), Ekonomii i Zarządzania (35 osób). Mniej liczne wydziały to: Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska (25 osób), Nauk Biologicznych (19 osób), Artystyczny (16 osób), Fizyki i Astronomii (9 osób) oraz Matematyki, Informatyki i Ekonometrii (6 osób).

⁸Badania prowadzono na terenie Uniwersytetu Zielonogórskiego: w 2004 r. w ramach pracy zespołowej Zakładu Pedagogiki Opiekuńczej i Specjalnej (pod kierunkiem autorki artykułu) niektóre aspekty zdiagnozowano ponownie w 2007 i 2009 – badaniem autorskim autorki artykułu. Wzięło w nich udział: w 2004 r. – 71 osób, w 2007 – 108 osób niepełnosprawnych (główną metodą badawczą był wywiad ukierunkowany kwestionariuszem), w 2009 ze względu na metodę badań (wywiad pogłębiony) – 20 osób.

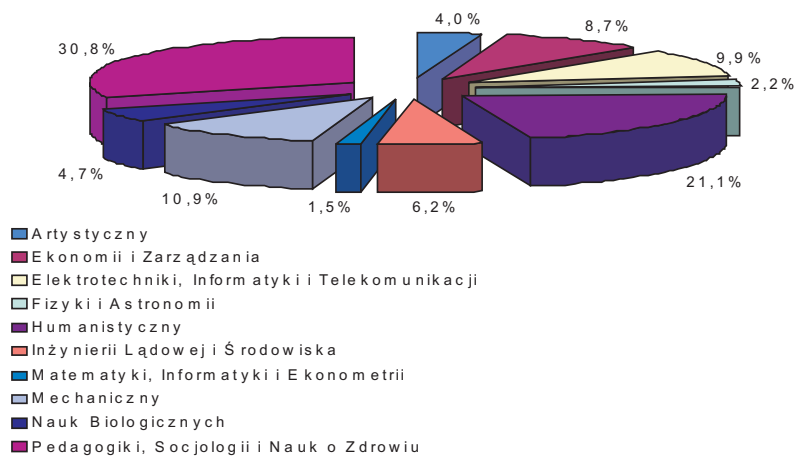
⁹Jak wynika z danych GUS (sprawozdanie S-12) w większości uczelni w naszym kraju odsetek studentów z niepełnosprawnościami nie przekracza 1%.

Tabela 1

Liczba studentów niepełnosprawnych w Uniwersytecie Zielonogórskim na przestrzeni lat 2001 - 2009

Lp.	Rok	Liczba studentów		Ogółem	Studenci z niepełnosprawnością	
		Stacjonarne	Niestacjonarne		N	%
1.	2001/02	11 592	11 440	23 032	24	0,1%
2.	2002/03	11 741	11 521	23 262	65	0,3%
3.	2003/04	12 462	10 856	23 318	153	0,7%
4.	2004/05	12 886	9 994	22 880	286	1,3%
5.	2005/06	12 471	8 061	20 532	361	1,8%
6.	2006/07	11 162	7 163	18 325	368	2,0%
7.	2007/08	10 652	7 641	18 293	381	2,1%
8.	2008/09	10 314	6 430	16 744	405	2,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS S-12 i danych pełnomocnika rektora ds. studentów niepełnosprawnych UZ.

Wykres 1. Studenci niepełnosprawni w podziale na wydziały – w %.

Źródło: opracowanie własne.

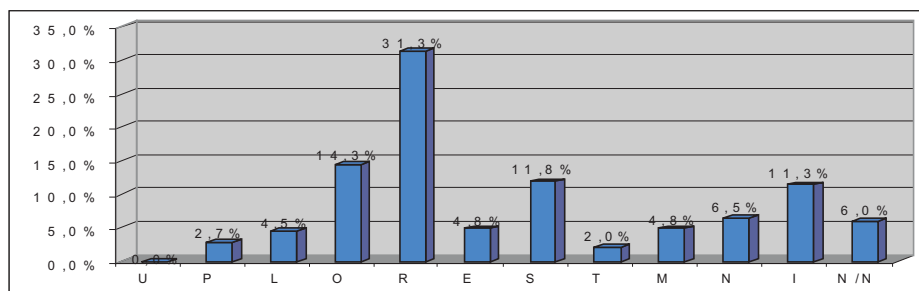
Najpopularniejsze kierunki wybierane w UZ przez osoby z problemem niepełnosprawności to: pedagogika, politologia, informatyka, zarządzanie.

Zdecydowana większość studentów niepełnosprawnych ma przyznany umiarkowany stopień niepełnosprawności (64,4%), prawie co ósma osoba

legitymuje się posiadaniem orzeczenia o znacznym stopniu niepełnosprawności, a 23,6% osób – posiada lekki stopień niepełnosprawności.

Studenci niepełnosprawni UZ to osoby o różnych rodzajach niepełnosprawności.

Najliczniejszą grupę osób z ograniczoną sprawnością stanowią studenci z upośledzeniem narządu ruchu (31,3%), chorobami narządu wzroku (14,3%), układu oddechowego i krążenia (11,8%). Choroby słuchu i zaburzenia narządu głosu, mowy posiada 4,5% studentów. Są na uniwersytecie również osoby z chorobami neurologicznymi, układu moczowo-płciowego i innymi schorzeniami. Szczegółowe wyniki dotyczące tej kwestii zilustrowano na wykresie 2.

Wykres 2. Studenci niepełnosprawni UZ ze względu na rodzaj niepełnosprawności¹⁰.

Źródło: opracowanie własne.

Kody niepełnosprawności:

01 – U – upośledzenie umysłowe,

02 – P – choroby psychiczne,

03 – L – zaburzenia narządu głosu, mowy i choroby słuchu,

04 – O – choroby narządu wzroku,

05 – R – upośledzenie narządu ruchu,

06 – E – epilepsja,

07 – S – choroby układu oddechowego i krążenia,

08 – T – choroby układu pokarmowego,

09 – M – choroby układu moczowo-płciowego,

10 – N – choroby neurologiczne,

11 – I – inne, w tym schorzenia: endokrynologiczne, metaboliczne, zaburzenia enzymatyczne, choroby zakaźne i odzwierzęce, zeszpecenia, choroby układu krwiotwórczego,

N/N – nieustalony rodzaj niepełnosprawności.

¹⁰Ze względu na wejście Polski do Unii Europejskiej od 2004 r. funkcjonuje rozszerzona klasyfikacja niepełnosprawności, obowiązująca w krajach Wspólnoty. Kody: od 01 – do 11.

Biorąc pod uwagę globalne opinie studentów z niepełnosprawnościami Uniwersytetu Zielonogórskiego na temat ich funkcjonowania w obszarze uczelni można stwierdzić, że na ogół nie czują się oni gorzej niż ich pełnosprawni koledzy. Nie oznacza to jednak, że nie napotykają **problemów** i że nie mają żadnych potrzeb w tym zakresie. **Najpilniejszymi do rozwiązania są:**

A. Bariery techniczne – czyli ograniczenie aktywności osób niepełnosprawnych, wynikające ze standardowej konstrukcji miejsc publicznych, stanowisk pracy, usytuowania sprzętu.

Budynki UZ rozmieszczone są w różnych punktach miasta. To powoduje konieczność przemieszczania się studentów w przestrzeni miasta. Uwzględniając indywidualne wymagania wynikające z różnych rodzajów niesprawności, na szczególne utrudnienia narażone są osoby z upośledzonym narządem ruchu, widzenia, ale także ze schorzeniami układu krążenia. W ich opinii trudności w poruszaniu się pogłębiają krawężniki, schody, progi, dziury i krzywe chodniki (bariery urbanistyczne), także bariery komunikacyjne związane z problemami podczas korzystania z miejskiej komunikacji publicznej. Studenci „narzekają” na niedostateczną sieć transportu usług specjalnych, lokalizację przystanków w zbyt dużej odległości od siebie, a przede wszystkim z dala od obiektów uczelni (niektórych).

Część budynków UZ w ogóle nie jest przystosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych. Bariery architektoniczne (czyli usytuowanie i wyposażenie budynków, które uniemożliwiają osobom niepełnosprawnym dostęp do miejsc, gdzie przebiega proces edukacji czy ma miejsce realizacja praktyk śródrocznych i ciągłych) wymieniane były przez respondentów jako najważniejszy i najpilniejszy problem do rozwiązania na UZ¹¹.

W szczególności wskazywano na: „ciasnotę” pomieszczeń, brak wind w budynkach wielopiętrowych, brak wydzielonych miejsc do odpoczynku, wysokie progi, brak poręczy przy schodach itp. Nowe budynki uniwersyteckie są zazwyczaj dostosowane do specyficznych potrzeb osób z różnymi dysfunkcjami, choć i tu zdarzają się – zdaniem respondentów – niedociągnięcia wynikające z braku dogłębnego przemyślenia problemu, jak np. wielopoziomowe kondygnacje łączone schodami, dodatkowa droga do pokonania w celu przemieszczenia się na inne piętro, niewłaściwy rodzaj podłoża zwiększający możliwość poślizgu.

B. Warunki studiowania – doświadczenia edukacyjne

Edukację akademicką można rozpatrywać jako kontekst sprzyjający lub niesprzyjający rozwojowi jednostki. W ocenie co czwartego respondenta wa-

¹¹H. OCHONCZENKO, *Problemy i potrzeby niepełnosprawnych studentów UZ*, [w:] *Osoba niepełnosprawna...*, op. cit., s. 105.

runki studiowania na UZ nie sprzyjają owemu rozwojowi¹². Głębsza analiza problemu, bez względu na sprawność psychofizyczną człowieka wymaga uwzględnienia jego dwóch wymiarów: indywidualnego i społecznego. Indywidualny wymiar edukacji wiąże się między innymi z tworzeniem przez studenta indywidualnej biografii, która wyraża się zarówno w zdobytym dyplomie, wykształceniu, jak i kompetencjach. Społeczny wymiar edukacji odnosi się do szeroko pojętego dialogu osoby niepełnosprawnej z innymi ludźmi, jak i jej funkcjonowaniu w różnych wspólnotach¹³.

Istotnymi problemami rzutującymi na efektywność w procesie studiowania okazały się przede wszystkim: pozyskiwanie literatury naukowej wymaganej programem studiów, korzystanie z systemów bibliograficzno-informacyjnych, technologii informacyjnych (w szczególności komputerów), wskazane już wyżej utrudnienia związane z koniecznością przemieszczania się na zajęcia między budynkami położonymi w różnych punktach miasta. Respondenci „skarżą się” na utrudniony dostęp do komputerów, a co za tym idzie – internetu, zbyt małą ilość stanowisk komputerowych (częściej opinię tę wyrażali humaniści), brak stanowisk komputerowych dostosowanych dla osób niepełnosprawnych (w szczególności niewidomych i słabowidzących), niesprawność sprzętu, niewielki liczebnie zalecany księgozbiór, niedostateczne wyposażenie sal wykładowych, ćwiczeniowych, złe oświetlenie sal, organizację pracy – długie czasowo tzw. „okienka”. W kontekście warunków studiowania nie sposób pominąć trudności rzutujących na możliwości uczenia się, a wynikających ze specyfiki niepełnosprawności. Studenci wskazywali na kłopoty ze słuchaniem i notowaniem (w tym kontekście – brak zgody prowadzącego zajęcia na korzystanie przez studenta z dyktafonu), kłopoty z koncentracją uwagi, przyjmowaniem leków, męczliwość (a co za tym idzie – brak wydzielonego miejsca na odpoczynek).

C. Bariery społeczne – poziom psychicznego przystosowania – czyli ograniczenia będące rezultatem tzw. społecznego naznaczania, stereotypów – w konsekwencji niechęć osób pełnosprawnych do obecności niepełnosprawnych w ich otoczeniu.

Swoistym problemem osób niepełnosprawnych funkcjonujących w społeczności akademickiej jest ich poziom psychicznego przystosowania rzutujący na społeczny wymiar edukacji. Psychiczne przystosowanie wyraża się w emocjonalnej akceptacji otoczenia (zadowolenie z sytuacji, w jakiej się znajduje osoba) i jej akceptacji w sensie poznawczym (poczucie sensowno-

¹² *Ibidem*, s. 106.

¹³ J. BĄBKA, *Edukacyjny kontekst psychospołecznego funkcjonowania studentów niepełnosprawnych*, [w:] *Osoba niepełnosprawna...*, op. cit., s. 201.

ści funkcjonowania uczelni i swoich działań). M. Sendyk¹⁴ opierając się na propozycji W. Kozłowskiego zbadała je w oparciu o takie wskaźniki, jak:

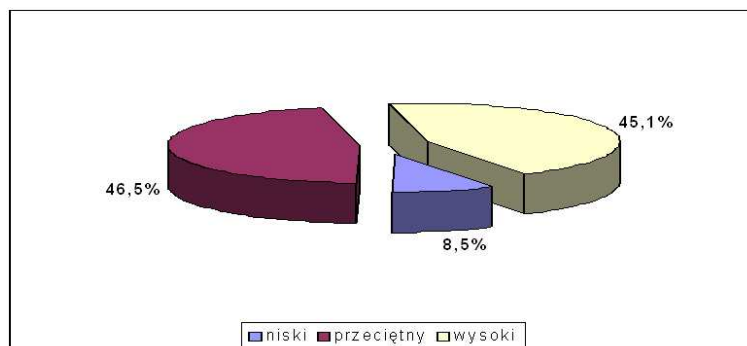
- poczucie satysfakcji z wyboru kierunku studiów,
- poczucie satysfakcji z bycia studentem,
- zadowolenie z programu studiów,
- zadowolenie z formy zajęć dydaktycznych,
- zadowolenie z posiadanej umiejętności zdawania egzaminów,
- poczucie zadowolenia z realizowania wymagań związanych z rolą studenta,
- poczucie zadowolenia z warunków do nauki,
- poczucie wartości (cenienie) wiedzy zdobywanej na studiach,
- poczucie przydatności wiedzy i sensowności jej zdobywania,
- poczucie celowości działań podejmowanych w ramach studiów,
- posiadanie grona bliskich osób,
- poczucie satysfakcji ze sposobów spędzania czasu wolnego,
- przeżywanie poczucia osamotnienia.

Analiza średnich wyników w zakresie poszczególnych wskaźników przystosowania oraz jego globalnego poziomu (wysoki – 45,1%; przeciętny – 46,5%; niski – 8,5%) upoważnia do stwierdzenia, że badani studenci w zdecydowanej większości akceptują emocjonalnie i poznawczo otoczenie i swoją aktualną sytuację życiową, a fakt ich niepełnosprawności nie ma dla badanej problematyki istotnego znaczenia. Nasilenie poszczególnych przejawów przystosowania jest jednak zróżnicowane.

Niepokój może budzić jednak fakt, że dość znaczna grupa studentów niepełnosprawnych doświadcza poczucia osamotnienia – 18,3%. Wynik ten świadczy o braku owego przystosowania zarówno w sensie emocjonalnym, jak i poznawczym.

Diagnozę samopoczucia studentów na uczelni uzupełniają, a jednocześnie korelują z przedstawionymi badania J. Lipińskiej-Lokś, A. Nowickiej,

¹⁴M. SENDYK, *Psychiczne przystosowanie studentów niepełnosprawnych na wyższej uczelni*, [w:] *Osoba niepełnosprawna...*, op. cit., s. 185.

Wykres 3. Poziom psychicznego przystosowania studentów w skali globalnej.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o Sendyk 2005, s. 196.

J. Bąbki¹⁵. Wyniki uzyskane przez wymienionych autorów świadczą, że wspólna edukacja obu grup studentów – sprawnych i niepełnosprawnych sprzyja nawiązywaniu bliższych więzi emocjonalnych i kształtowaniu pozytywnych postaw.

Szczegółowa analiza badanych aspektów dostarcza też sygnałów niepokojących, np. braku przyjaciół – 18,3% czy przeżywania negatywnych emocji związanych głównie z niepowodzeniami w nauce oraz zachowaniem innych osób – rówieśników i wykładowców. Okazuje się, że bycie studentem niepełnosprawnym może być źródłem przykrości – 16,4%, krytyki (złośliwości i dokuczanie) – 14,9%, wyśmiewania, obgadywania – 11,9%. Pomimo iż zdecydowana większość badanych pozytywnie ocenia jakość relacji między nimi a nauczycielami akademickimi, to nie można bagatelizować nieprawidłowych zachowań niektórych wykładowców, przejawiających się w postaci litości (opinie ok. 13% respondentów), wrogości (ok. 6%) czy też strachu (3%). Studenci niepełnosprawni nierzadko też doświadczają trudności i zmęczenia z powodu wysiłku i wielogodzinnego pobytu na uczelni.

D. Bariery indywidualne – czyli ograniczenia psychologiczne, które oznaczają realnie mniejszą wydolność intelektualną lub emocjonalną albo też wyuczoną motywację do zaniżania celów, do unikania wysiłku, do nieangażowania się w działania wymagające odpowiedzialności za rezultaty. Cechą charakterystyczną jest dla nich również syndrom wycofania się i bierności¹⁶.

¹⁵H. OCHONCZENKO, G. MIŁKOWSKA, *Osoba niepełnosprawna...*, op. cit.

¹⁶Por.: B. OLSZEWSKA, *Niepełnosprawni studenci w procesie zdobywania kwalifikacji zawodowych*, [w:] *Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu – wyzwania praktyki*, red. I. CHRZANOWSKA, B. JACHIMCZAK, Wyd. SATORIdruk.pl, Łódź 2008, s. 390.

Wydaje się, iż na indywidualny wymiar edukacji mają wpływ różne czynniki osobowe (np. wiek, płeć), styl życia (np. palenie, picie, a z drugiej strony – wypoczynek, korzystanie z dóbr kultury), a także czynniki psychiczne (np. osobowość, temperament, styl radzenia sobie, samoskuteczność). Ten ostatni czynnik – samoskuteczność, był przedmiotem empirycznych dociekań autorki niniejszego artykułu podczas diagnozy studentów niepełnosprawnych UZ w 2007 r.¹⁷.

Samoskuteczność oznacza wiarę we własne zdolności organizowania i wprowadzania w życie takich działań, które będą potrzebne do przezwyciężenia przyszłych, potencjalnych sytuacji (Bandura). Jest to specyficzna ocena własnych kompetencji, możliwości wykonania różnych zadań w danej dziedzinie, a więc jest to indywidualny osąd każdego z nas dotyczący naszych zdolności poradzenia sobie z określonymi zadaniami. Jak twierdzi A. Bańka „[...] wiara we własną skuteczność determinuje to, jak ludzie myślą, czują, jaką mają motywację i w efekcie jak się zachowują”, a także „[...] jakie podejmują decyzje i jakie wyznaczają sobie cele”¹⁸.

Podkreślić należy, iż samoskuteczność daje poczucie kontroli zdarzeń i poczucie wpływu na bieg sytuacji, zatem wiąże się z wewnątrzsterownością.

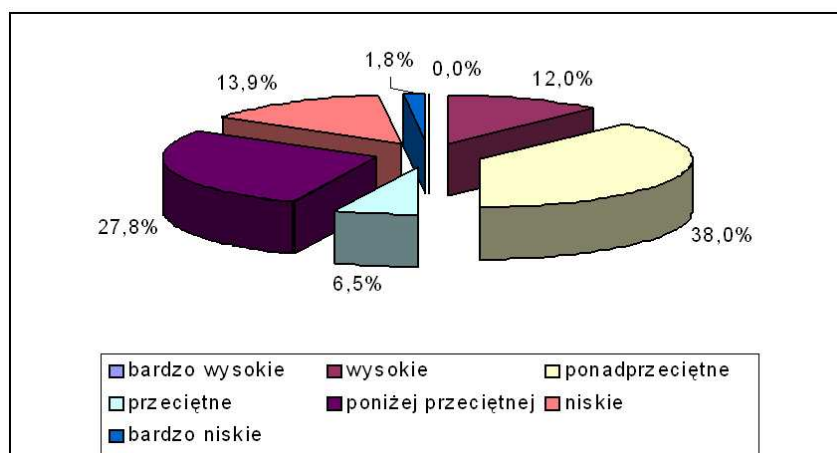
Jakie jest ogólne poczucie samoskuteczności respondentów zilustrowano na wykresie 4.

Blisko 40% niepełnosprawnych studentów oceniło skuteczność własnych działań na poziomie ponadprzeciętnym. Uzyskane wyniki świadczą o tym, że jednostki te widzą posiadane przez siebie cechy osobowości, posiadane kwalifikacje i dotychczas zdobyte kompetencje jako zasoby stosunkowo dobrze dopasowane do wymagań kariery oraz pozytywnie oceniają swoje szanse osiągnięcia sukcesu¹⁹.

¹⁷Badania przeprowadzono metodą wywiadu z wykorzystaniem „Skali do badania poczucia samoskuteczności w karierze międzynarodowej” (SS) w opracowaniu A. Bańki. Narzędzie to składa się z 30 pozycji/czynników. Każda z osób biorących udział w badaniu oceniała sama siebie na 7-stopniowej skali ocen, wskazując swoje aktualne zaufanie do posiadanych przez siebie mikrozdolności oraz mikrozachowań. Wielkość wyniku uzyskanego przez osobę, zarówno w skali ogólnej (SS – 30 itemów), jak i w przekroju czterech czynników (podskal – SSŻ – zaufania do ogólnych kompetencji życiowych, SSZ – zaufania do własnych kompetencji zawodowych, SSK – zaufania do własnych kompetencji kontroli zdarzeń, SKŻ – zaufania do własnych kompetencji w zakresie koordynacji różnych sfer życia) wyznaczono przez obliczenie progów ocen metodą odchyłeń standardowych. Uzyskane wyniki pozwoliły na wyodrębnienie przedziału ocen od bardzo wysokiej, poprzez wysoką, ponadprzeciętną, przeciętną, poniżej przeciętnej do niskiej. W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się jedynie na wycinku badań – ogólnej oceny samoskuteczności respondentów.

¹⁸A. BAŃKA, *Poczucie samoskuteczności. Konstrukcja i struktura czynnikowa Skali Poczucia Samoskuteczności w Karierze Międzynarodowej*, Poznań-Warszawa 2005, s. 12.

¹⁹Interpretacja słowna oceny wyników – za: BAŃKA, 2005, s. 46-52.

Wykres 4. Poczucie samoskuteczności studentów niepełnosprawnych.

Źródło: opracowanie własne.

Stosunkowo duża liczba osób – 30 (27,8%) uplasowała się na poziomie poniżej przeciętnej, co oznacza, że osoby te nisko oceniają swoje szanse osiągnięcia sukcesu. Wynik ten wskazuje, że respondenci ci mogą mieć „kłopoty” zarówno z realizacją bieżących celów, jak i dalszych, choćby w zdobywaniu i pozyskaniu pracy na wymagającym, współczesnym rynku. Ponad co ósmy respondent (12%) ma wysokie poczucie samoskuteczności, zatem wysoko ocenia swoje szanse osiągnięcia sukcesu w każdych warunkach, nie tylko w kraju, ale i za granicą. Z kolei prawie co siódmy (13,9%) ocenia je jako niskie. Przeciętny poziom samoskuteczności uzyskało 6,5% badanych (siedem osób) i tylko dwie osoby (1,9%) legitymowały się bardzo niskim poczuciem samoskuteczności.

Ani jeden student dotknięty niepełnosprawnością nie uzyskał oceny na poziomie bardzo wysokim.

Niezwykle ważnym problemem w odniesieniu do studentów z niepełnosprawnościami jest syndrom *wycofania się i bierności*. Diagnoza problemów i potrzeb tej grupy „żaków” sprzed pięciu lat (2004) dowiodła, iż nie angażują się oni w życie społeczne w takim stopniu, jak ich pełnosprawni koledzy, pomimo istnienia szans na udział w działalności społecznej uczelni (55% respondentów oceniło te szanse jako „dobre” i „bardzo dobre”). Problemem była też identyfikacja z innymi studentami niepełnosprawnymi (co trzeci badany ocenił tę sferę funkcjonowania jako „złą” i „bardzo złą”, a blisko 40% badanych nie umiało wypowiedzieć się w tej kwestii)²⁰.

²⁰H. OCHONCZENKO, *Problemy i potrzeby niepełnosprawnych studentów UZ*, [w:] *Osoba*

Wyniki najnowszych badań autorki artykułu²¹ dowodzą, iż postawa wycofania się i bierności jest charakterystyczną dla zdecydowanej większości osób niepełnosprawnych²². Pomimo dość wysokiej oceny skuteczności własnych działań (SS), nieliczna grupa studentów z niepełnosprawnościami angażuje się w prace na rzecz społeczności akademickiej i lokalnej. Jako główne powody badani podają: „samo studiowanie jest dla mnie ogromnym wysiłkiem i dużym kłopotem”, „od nikogo nie dostałam propozycji”, „nie integruję się, gdyż ukrywam swoją niepełnosprawność”, „mam obawy, czy inni zaakceptują mnie takim, jakim jestem”. Z wypowiedzi tych wynika, jak złożona jest sytuacja edukacyjna badanych studentów. Zwracali też uwagę na różnego rodzaju trudne sytuacje, np. tzw. „znieczulicy społecznej”. Jej przejawem jest m.in. problem studenta niepełnosprawnego ze schorzeniem kręgosłupa, który nie może zbyt długo stać w kolejce, np. do dziekanatu wydziału, a pełnosprawne osoby nie dają mu możliwości załatwienia sprawy poza kolejnością. W opinii respondentów takie i podobne sytuacje świadczą o braku zrozumienia wśród pełnosprawnych rówieśników problemów, z jakimi borykają się studenci dotknięci niepełnosprawnością.

W konsekwencji tego studenci niepełnosprawni podlegają społecznej izolacji nie dlatego, że są realnie niezdolni do utrzymywania poprawnych stosunków z innymi, ale dlatego, że tzw. „zdrowi” nie chcą, boją się bądź unikają relacji z nimi. Studenci pełnosprawni na pytanie „Czy mieli lub szukają kontaktu ze studentami niepełnosprawnymi?” najczęściej odpowiadają „Nie”.

Podsumowanie

Zaprezentowane wyniki badań nie wyczerpują złożoności problemów, z jakimi borykają się studenci z niepełnosprawnością. Dla wielu aspektów nie znaleziono miejsca w niniejszym artykule. Wskazać tu można choćby na warunki rehabilitacji i leczenia (pozostawiające wiele do życzenia), warunki materialne (w wielu przypadkach oceniane jako „bardzo złe”), warunki korzystania z pomocy społecznej, także świadczeń uczelni, wyposażenie w specjalny sprzęt i pomoce osobiste.

Najistotniejszym i chyba najtrudniejszym (ze względów finansowych) do rozwiązania jest problem barier w środowisku fizycznym. Staje się on

niepełnosprawna... , op. cit., s. 103.

²¹Badania przeprowadzono w semestrze letnim br. (2009) metodą wywiadu pogłębio- nego (20 osób niepełnosprawnych) i ankietową (20 osób pełnosprawnych).

²²Zob. np.: A. OSTROWSKA, J. SIKORSKA, *Syndrom niepełnosprawności w Polsce. Bariery integracji*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 1996.

jednym z ważniejszych elementów rozpatrywania warunków równoprawnego uczestnictwa i integracji osób niepełnosprawnych z otoczeniem. Od tego, czy osoba niepełnosprawna będzie mogła bez przeszkód korzystać z przestrzeni, samodzielnie przemieszczać się i swobodnie poruszać, w dużym stopniu zależeć będzie jej włączenie się w nurt aktywnego życia i zwiększenie własnej zaradności. Na poziomie uczelni – „[...] bariery i ich uciążliwość to być albo nie być studentem”. Brak stworzenia odpowiednich warunków może być przyczyną odpływu (studentów i kandydatów) do innych, lepiej zorganizowanych ośrodków.

Nie mniej istotne są warunki studiowania. Wyposażenie (sal wykładowych, ćwiczeniowych, bibliotek, czytelni itd.) w nowoczesny sprzęt (w tym dostosowany do różnych możliwości studentów z niepełnosprawnościami) wydaje się być równie priorytetowym zadaniem. Mniejsze możliwości osób z dysfunkcjami należy wyrównywać na drodze poprawy warunków studiowania poprzez likwidowanie wciąż licznych jeszcze barier.

Bardzo dobrym krokiem na drodze rozwiązywania problemów studentów z niepełnosprawnościami w naszej uczelni jest powołanie (z dniem 1 stycznia 2006 r.) pełnomocnika rektora ds. studentów niepełnosprawnych. Udziela on niepełnosprawnym pomocy służąc radą, przekazując różne niezbędne informacje, koordynując wspólnie z władzami dziekańskimi uczelni sposób organizacji studiów dla osoby niepełnosprawnej, pośrednicząc w kontaktach z osobami niepełnosprawnymi o podobnych problemach na uczelni i poza nią. Nadto zabiega i dba o przygotowanie uczelni do bycia „otoczeniem przyjaznym” dla osób niepełnosprawnych. Służy temu m.in. współpraca z władzami miasta, także Zakładem Komunikacji Miejskiej. Są już wymierne efekty tej współpracy – stworzone zostały linie autobusowe „studentkie” łączące campusy uniwersyteckie. W ponad 80% tabor MZK jest niskopodłogowy.

Przystosowaniu psychicznemu służy oddolna inicjatywa samych studentów – zrzeszenie się w Radę Studentów Niepełnosprawnych (działa od dwóch lat), której patronuje pełnomocnik rektora. RSN zrzesza zarówno studentów niepełnosprawnych, jak i sprawnych. Kontakty te sprzyjają nawiązywaniu bliższych więzi emocjonalnych i kształtowaniu się (niezwykle ważnych w kontekście zaprezentowanych wyników badań) pozytywnych postaw społecznych.

Rada inicjuje wiele działań na rzecz środowiska akademickiego, w szczególności:

- prowadzi działania w kierunku usuwania wszelkich barier funkcjonowania studentów z niepełnosprawnościami, współpracując tym zakre-

sie z Pełnomocnikiem, organami władz UZ oraz innymi organami i instytucjami zajmującymi się problematyką ON,

- zaspakaja (w miarę możliwości) potrzeby studentów niepełnosprawnych w zakresie opieki i przystosowania do warunków studiowania (wolontariat studencki),
- zgłasza do Parlamentu Studenckiego UZ wnioski uwzględniające potrzeby ON,
- podejmuje działania naukowe i organizacyjne (pomoc w prowadzeniu badań, organizowanie odczytów, szkoleń, dyskusji, zebrań, konferencji, seminariów, spotkań z ciekawymi ludźmi),
- organizuje imprezy o charakterze integracyjnym (np. „opłatek”, „zajęczek”),
- współorganizuje obozy integracyjne dla niepełnosprawnych studentów,
- prowadzi działania o charakterze rekrutacyjnym, zachęcając osoby z niepełnosprawnością do podejmowania studiów (poprzez kontakty osobiste, wyjazdy członków i/lub przedstawicieli Rady do ośrodków szkolno-wychowawczych, szkół średnich integracyjnych itp.),
- prowadzi działalność informacyjną w zakresie publikacji specjalistycznych, propagowania doświadczeń Rady, opracowań własnych,
- uczestniczy w Dniach Otwartych UZ.

Te podstawowe obszary działalności służą zarówno aktywizacji społecznej, jak i zawodowej studentów niepełnosprawnych.

Działaniom w obszarze integracyjnym służy też (będący już tradycją) cykl spotkań o charakterze konferencyjnym „Uczelnia bez barier”. Zainicjowana w 2005 r. przez Studenckie Koło Naukowe „Kontakt”, działające pod naukowym kierunkiem autorki artykułu konferencja doczekała się już trzeciej edycji, a w przygotowaniu jest czwarta.

Hasłem przewodnim I edycji były: „Problemy i potrzeby niepełnosprawnych studentów UZ”, II (w 2006 r.) – „Sukces bez barier”, III (w 2007 r.) – „Aktywność bez barier”. Spotkania są znakomitą okazją do prezentacji naszych studentów na wielu polach aktywności: naukowej, społecznej, artystycznej, także do wymiany doświadczeń, a przede wszystkim spotkań „drugiego”.

I jeszcze konkluzja

W Polsce co siódma osoba jest niepełnosprawną, w województwie lubuskim – co piąta. Ze względu na skalę oraz znaczącą dynamikę zjawiska, traktuje się niepełnosprawność nie tylko jako problem zdrowotny czy medyczny, ale jako poważny problem społeczny²³. Należy podkreślić, że osoba z niepełnosprawnością ma prawo do takiego samego zakresu wyborów życiowych, jak inni obywatele i planowania życia według własnego wyboru bez narażania się na represje ze strony innych członków społeczeństwa czy instytucji (prawo do autonomii). Jednakże jej udział w życiu społecznym będzie i jest możliwy, jeśli urzeczywistnione zostaną wszelkie prawa przynależne każdej jednostce ludzkiej, bez względu na jej ograniczenia.

Prawo do nauki jest jednym z podstawowych praw obywatelskich, w tym także obywateli niepełnosprawnych. Potwierdził to jednoznacznie Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w Uchwale z dnia 1 sierpnia 1997 r. „Karta Praw Osób Niepełnosprawnych” (Monitor Polski Nr 50, poz. 475). Przeglądając jednak statystyki GUS odnoszące się do poziomu wykształcenia Polaków nietrudno stwierdzić, iż ów poziom w przypadku osób dotkniętych niesprawnościami znacznie odbiega od poziomu wykształcenia ludzi pełnosprawnych²⁴.

W tym samym dokumencie („Karcie...”) jest mowa o prawie do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, co oznacza w szczególności, prawo niepełnosprawnych do równości w:

- dostępie do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej,
- swobodnym przemieszczaniu się i powszechnym korzystaniu ze środków transportu,
- dostępie do informacji,
- możliwości komunikacji międzyludzkiej.

²³Szacuje się, iż na świecie żyje ok. 600 milionów osób niepełnosprawnych, w krajach Unii Europejskiej stanowią oni ok. 15% populacji, natomiast w Polsce w 2002 r. – 14,3% ogółu ludności kraju, co oznacza, że co siódmy mieszkaniec Polski był osobą niepełnosprawną. Najnowsze dane GUS szacują wielkość stopy niepełnosprawności na ok. 16%. W porównaniu do poprzednich spisów powszechnych (1988 r. – co dziesiąty, 1978 r. – co czternasty) – nastąpiło podwojenie liczebności osób niepełnosprawnych w minionym ćwierćwieczu w naszym kraju (Narodowy Spis Powszechny 2002 r.).

²⁴W Polsce 46% osób niepełnosprawnych posiada wykształcenie podstawowe i niepełne podstawowe, a tylko ok. 4,6% wykształcenie wyższe, w tym w województwie lubuskim 3,9% wobec 13% ogółu. Por.: *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe 2002. Informacje i opracowania statystyczne*, GUS, www.stat.gov.pl.

Przyjmując założenie, że ludzie niepełnosprawni nie żyją poza społeczeństwem, lecz w nim, uświadamiamy sobie, jak istotne znaczenie miało również dla nich odzyskanie wolności w 1989 r. Wzrost znaczenia jednostki jako autonomicznego podmiotu, pluralizm zachowań i wyborów, prawo do godności, inności, stały się społecznie respektowanymi standardami obejmującymi swym zasięgiem coraz dalsze kręgi społeczne, w tym ludzi dotychczas marginalizowanych. Zaistnieniu niepełnosprawnych w kulturze masowej (twórczość, sport, prezentacja w mediach, publicystyka, nauka itp.) towarzyszy wzrastająca akceptacja społeczna wyrównywania szans, które posiadają sprawni. Potwierdza się to m.in. we wzrastającej gotowości integracyjnej społeczeństwa i zmniejszającej się stygmatyzacji osób niepełnosprawnych.

I choć obecność osób z niepełnosprawnością w szkołach wyższych, ich studiowanie nie jest jeszcze zjawiskiem powszechnym, to proces ten nie ominął środowiska szkół wyższych. Można mieć nadzieję, że inicjatywa „Uniwersytet dla wszystkich” zainicjowana przez UW, a także doświadczenia tych spośród szkół wyższych, które mogą się szczycić tradycjami w kształceniu niepełnosprawnych (np. Akademia Podlaska), przyczynią się do zwiększenia dostępności uczelni wyższych wszystkim osobom niepełnosprawnym, pragnącym realizować się na tej płaszczyźnie edukacyjnej.

Helena Ochonczenko

**UNIVERSITY STUDENTS WITH DISABILITIES: SELECTED
ASPECTS OF FUNCTIONING**

Abstract

Possibilities of satisfying living needs, especially educational ones, of students are diversified, taking into account, e.g., the fact of exhibiting (or not) body dysfunctions resulting from disabilities. Such dysfunctions not only limit the aforementioned possibilities, but they also bring about new, specific needs. To satisfy those, students (just like the entire community of the disabled) very often have to rely on the support of various people and institutions, due to, for instance, encountering many barriers (social, mental, legal, communicational, architectural, etc.).

In Poland, despite many valuable initiatives being undertaken that aim at making higher education institutions available to people with disabilities, not many universities are adapted to the needs of such students. To be able to satisfy their urgencies, one has to first identify those. In this paper, the focus is on selected research areas regarding the problems and needs of disabled students as well as their sense of self-effectiveness along with education and rehabilitation experience. Learning the opinion of the ones concerned on the above mentioned issues seems to be meaningful as it may be perceived in relation to both their developmental threats and opportunities.